

TÖRÖK ENIKŐ

*Homolka József**

A 19. század közepétől Magyarországon a részletes felmérésnél dolgozó mérnökök nagy része – köztük Homolka is – csehországi származású volt, közülük sokan – főleg, akik 1867 után is Magyarországon maradtak és vezetői pozíciót töltöttek be – elsajátították a magyar nyelvet, pl. Bauer Norbert, Schetlik János és Kopp József.¹

Az 1867. évi kiegyezést követően létrehozták a független magyar Pénzügyminisztériumot is, amelynek a hivatalos nyelve a magyar lett. A bécsi Pénzügyminisztérium, tekintettel arra, hogy „*a Magyar- és Erdélyországban maradt pénzügyi hivatalnokok és alkalmazottak egy része a hivatalos magyar nyelvet nem érti, kész, amennyiben kellőleg minősített egyének jönnek szóba, ezekről a körülményekhez képest azon módon gondoskodni, hogy ezek a birodalom német, szláv örökös tartományaiban alkalmaztassanak*”. Ennek érdekében felszólította a magyar pénzügyi hatóságokat, hogy gondoskodjanak arról, hogy a bécsi Pénzügyminisztérium által szerkesztett *Notizblatt*-ban közzétett álláshirdetések a pénzügyi hivatalnokokhoz és alkalmazottakhoz időben és minél szélesebb körben eljussanak.²

A mérnökök esetében nehezebb volt a helyzet. Mivel a birodalom területén már csak

Magyarországon folyt a részletes felmérés, a bécsi Pénzügyminisztérium nagy számban nem tudta biztosítani, hogy a magyarul nem tudó mérnököket a birodalom más részeiben alkalmazták, illetve a felmérés esetében a szaktudás fontosabb szempontnak bizonyult a nyelvismeretnél. A német nyelv használata a részletes felmérésnél a pénzügyminisztériumi körrendeletek alapján még 1870-ben is általános volt. Annak ellenére, hogy a magyar Pénzügyminisztérium a felmérési felügyelőségekben nyelvoktatást szervezett, 1867 végén még sokan nem mutattak előrehaladást a magyar nyelv elsajátításában. A nyelvtudásra – amint azt a pénzügyminisztériumi, német nyelvű körrendelet is hangsúlyozta – nemcsak az ügyintézéshez volt szükség, hanem a felmérési munkarészek elkészítéséhez is. A körrendeletben kiemelték, hogy az alkalmazottak alkalmasságának megítélésénél ezt is figyelembe fogják venni. A magyar Pénzügyminisztérium 1868 elején nyilatkozatot kért a műszaki személyzettől arról, hogy tudnak-e magyarul. Azoktól, akik magyarul írni is tudtak, magyar nyelvű nyilatkozatot vártak. Ennek ellenére még 1876-ban is arra panaszkodtak a *Kataszteri Kalauz* hasábjain, hogy a Bars megyében működő mérnökök, bár már 12 éve vannak

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017) és a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 A cseh származású mérnökökről I. REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknel. *Archivariorum historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215. PÁLYI ZSÓFIA KATA: A Magyar Királyi Telekzeti Könyomda Budán. *Catastrum*, 1. (2014) 1:9–10. (= PÁLYI, 2014), TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:27–31. TÖRÖK ENIKŐ: Az adókerületek térképei (1855–1856, 1858). *Catastrum*, 3. (2016) 2:20. (= TÖRÖK, 2016), BALATON PETRA: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:29. TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:18. TÖRÖK ENIKŐ: A magyarországi részletes felmérés vezetői 1856–1857-ben. *Catastrum*, 4. (2017) 3:3–13. TÖRÖK ENIKŐ: A soproni ideiglenes kataszteri térképtár, 1857–1860. *Catastrum*, 5. (2018) 1:6., 9. TÖRÖK ENIKŐ: Cseh mérnök Erdélyben: Anton Hončík. *Catastrum*, 6. (2019) 1:19–24. LEGO, GÜNTER – OBENAU, JÁN TIBOR: „Wir haben Mitteleuropa vermessen“. *Catastrum*, 5. (2018) 3:20., 28.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 92 Térképtár, Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai, 23.-1. Rendeletek gyűjteménye, 1849–1867. (= S 92-23.-1.) 370., 379., 414.

■ A hlinskói vízimalom, 1895. Ekkor a malom már František Prokop tulajdonában volt (<https://www.vodnimlyny.cz/>)

az országban, még mindig nem tanultak meg magyarul.³

A térképészként ismert Homolka nem közénk tartozott. A kataszternél történő alkalmazásakor még csak német és cseh nyelvtudással rendelkezett, viszont 1868-ban már elfogadhatóan beszélt és írt magyarul.⁴ 1888-ban pedig ezt jegyezte le Márki Sándor (1853–1925) történetíró a naplójában: „Homolka elbeszélte, hogy 1867 óta folyton magyar szolgálatban áll, s bár csehországi ösmerőseivel folyton fenntartja összeköttetését, szívből egészen magyar, gyermekei pedig már egy szót sem tudnak csehül.”⁵

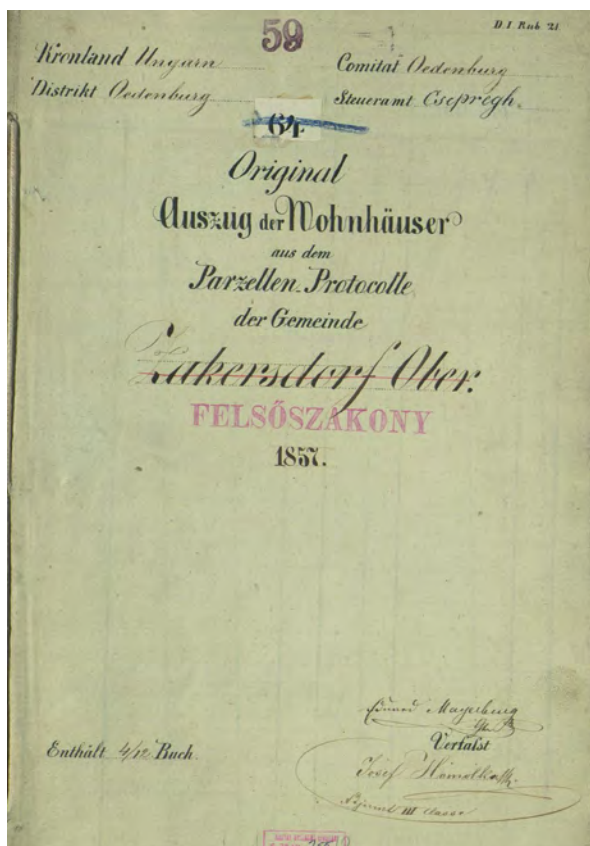
Maria Rybička és Karel Homolka fadaragó fia, Jozef Karel, vagyis József Károly a csehországi Hlinsko v Čechách nevű településen született 1840. február 26-án. Az anyakönyvi bejegyzés szerint a 416. házsám alatti házban lakott a család, amely ma a Budovcovo nábř. 436. számnak feleltethető meg az 1839. évi kataszteri térkép alapján. Más adatok szerint a Drachtínka-patak partján fekvő, a Homolka család tulajdonát képező vízimalom volt a térképész szülőháza.

Homolka a chrudimi alsórealiskola elvégzése után, 1855. szeptember 15-től 1856. július 29-ig a hlinskói cs. kir. járásbírói kiadóhivatalnál írnokként gyakornokoskodott.⁶

Az állandó kataszternél

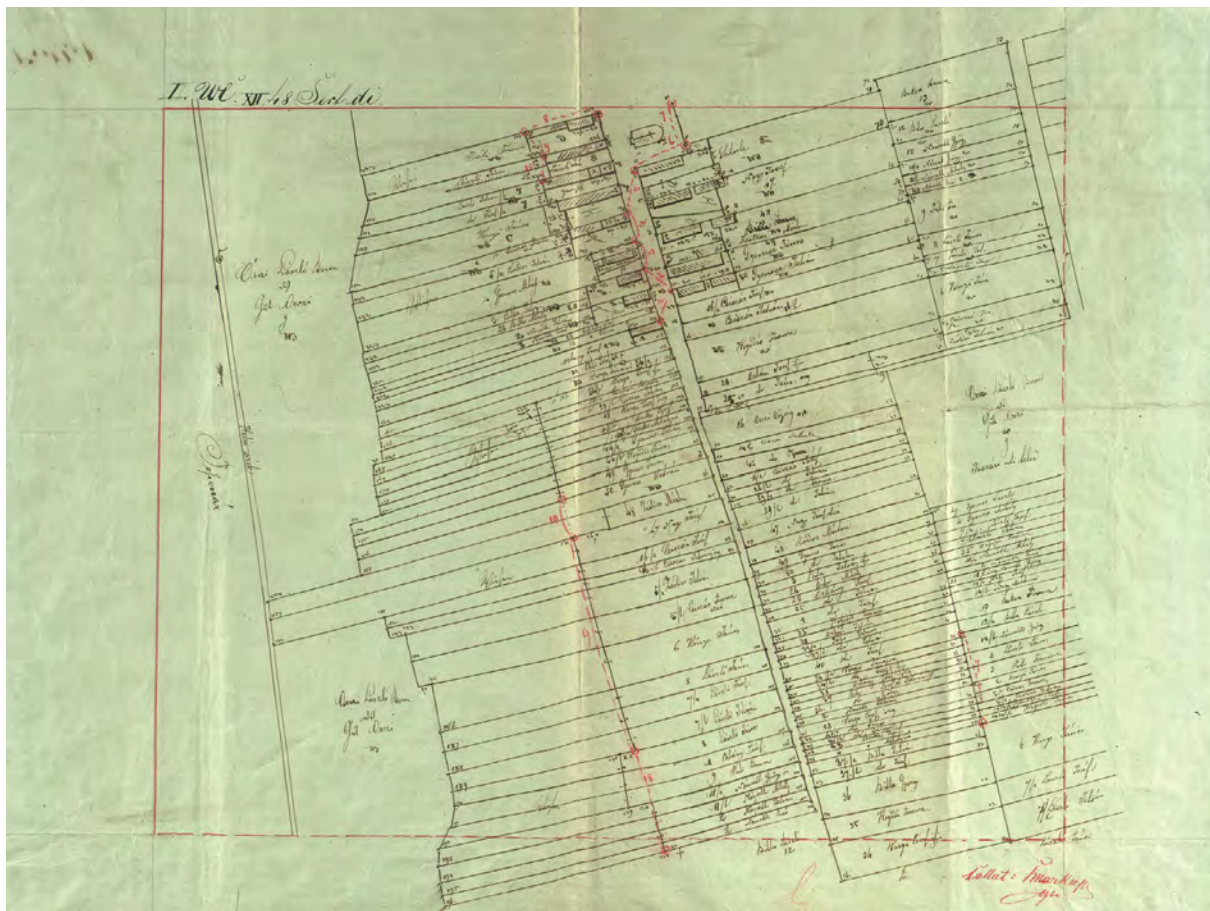
A soproni adókerületben (1856–1861)

Homolka József Innfeld Ignác (*Chvalkovice v Čechách, 1807. 04. 15.) kataszteri mér-

■ Felsőszakony lakóházainak jegyzéke 1857-ből. Összeállította Eduard Mayerbug és Homolka József (MNL OL, S 79 Térkép-tár, Kataszteri gyűjtemény, Iratok /S 79/ 755.-2.)

- 3 MNL OL, S 92 Térképtár, Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai, 23.-2. Rendelet gyűjteménye, 1868–1870. (= S 92-23.-2.) 124. A mérnökök nyelvtudásáról I. SCHMIDT ANIKÓ: A Kataszteri Kalauz. Gondolatok az első magyar földmérési folyóiratról. *Catastrum*, 1. (2014) 1:24.
- 4 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 454. 34105/1859., MNL OL, K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok (= K 269) I. Kútfő-tételes iratok 10. Az Állandó kataszter ügyei (= I.-10.) 1868-1944.
- 5 Márki Sándor naplói. 1. 1873–1892. Szerk.: ERDÉSZ ÁDÁM. Gyula, 2015. 474.
- 6 FamilySearch (= FS, www.familysearch.org), ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 454. 1859/34105., 682. 1865/19954., ANY Biztonsági Nyomda Nyrt., Archivum, (= ANY) KK 2., HR 81. MNL OL, K 269-I.-10.-1868-1944. Az 1859. évi minősítési táblázatban Homolka születési dátumaként tévesen február 6. szerepel. ADÁMEK, KAREL: *Památce kartografa Josefa Homolky*. Praha, 1909. (= ADÁMEK, 1909) 3–7. Hlinsko 1839. évi kataszteri térképét l. a csehországi földmérési hivatal honlapján elérhető térképarchívumot (ags.cuzk.cz/archiv). A vízimalomról l.: <https://www.vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/3428-stranensky-prokopuv-mlynek>.

■ Orci felvételi előrajza, 1860. Összeállította Homolka József, a kataszteri munkarészekkel egybevetette Markup Nándor (MNL OL, S 79 - No. 683/7.)

nők – Homolka unokatestvérének, Karolina Rybičkanak a férje – tanácsára jött a magyarországi részletes felméréshez. 1856. augusztus 1-jétől december 14-ig Baudysz Ferenc, Innfeld veje –Innfeld Magdolna (Studenc⁷, 1835 k. – Pécs, 1900. 01. 03.) férje – mellett magánúton sajátította el a felméréshez szükséges ismereteket.⁸

1856. december 15-től fizetés nélküli gyakornokként alkalmazták a kataszternél az 1. felügyelőségben, ekkor került állami szolgál-

latba. Következő év március 1-jén léptették elő kiegészítővé (Gehilfe), szeptember 1-jén pedig 3. osztályú segéddé.⁹

1858-ban a pozsonyi adókerületbe tervezték áthelyezni, de végül is a soproni kerületben maradt és október 1-jén 2. osztályú segéddé nevezték ki. Az 1859. évi minősítési táblázatban minden vonatkozásban jól használható segédként jellemezték, aki szorgalmas, megbízható és jóindulatú, ugyanakkor megjegyezték, hogy gyakran betegeskedett.¹⁰

7 Csehországban több település is viseli ezt a nevet, beazonosítása további kutatást igényel.

8 FS; ÖStA, FHKANHK Katasterabt. Akten 682. 1865/19954., ADÁMEK, 1909. 7. Innfeldről I. ÖStA, FHKANHK Katasterabt. Akten 454. 34105/1859., 501. 2791/1863.

9 ÖStA, FHKANHK Katasterabt. Akten 392. 1856/7992., 394. 1856/8950., 396. 1856/9427., 398. 1857/3990., 403. 1857/19515., 405. 1857/27328., 405. 1857/30061., 406. 1857/30276., 406. 1857/32436., 411. 1857/44867. ANY, HR 81.

10 ÖStA, FHKANHK Katasterabt. Akten 419. 1858/9677., 422. 1858/17048., 424. 1858/22338., 426. 1858/29518., 454. 1859/34105., 682. 1865/19954. MNL OL, K 269 II. Tárgyi alapon rendezett iratok, A Pénzügyi közigazgatási ügyek 21. tétel Háromszögelési és kataszteri felmérési ügyek, b. Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1. Állománykönyv, 1860–1865 (= II.-A-21.-b-1.) 9., 21., 31.

Horvátországban (1861–1863)

1861-ben, mikor a műszaki személyzetet Magyarországról Horvátországba rendelték, ő is Horvátországba került. 1861 és 1862 folyamán a 17. felügyelőségben dolgozott.¹¹

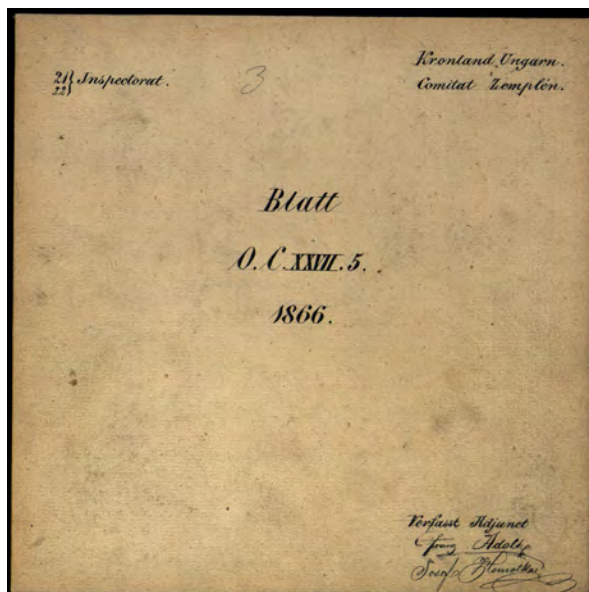
A kassai felmérési igazgatóságnál (1863–1866)

1863-ban újból Magyarországra helyezték, a kassai felmérési igazgatóság területére, azon belül a 12. felmérési felügyelőségbe. 1864-ben például Karl Adler (*Gilom¹², Böhmen, 1820. 06. 27.) mérnök mellett dolgozott, az Ung vármegyei Ört és Szürtét mérték fel. 1865. április 28. és május 21. között Alfred Liszka (*Ivano-Frankivszk, 1830 k.) mérnöknek segített Tiszakerecseny felmérésében. 1866. január elsejével 1. osztályú segédde léptették elő.¹³

Az 1866. június 14. és augusztus 23. között lezajlott porosz–osztrák–olasz háború idején katonai szolgálatra jelentkezett. Július végén nevezték ki alhadnagyként az 5. vadászászlóaljhoz. Négyhónapos katonáskodás után tért vissza a felméréshez.¹⁴

A magyarországi felmérési igazgatóságnál (1867–1870)

1866. október 13-án a kassai felmérési igazgató, Urbas Adalbert nyugdíjba ment, és 1867-től Magyarország területén egy felmérési igazgatóságot hoztak létre Vacano Fülöp vezetésével, aki korábban a soproni felmérési igazgató volt. Homolka 1868-ban a kassai székhelyű 11. felügyelőségen dolgozott, majd 1869-ben a 3. felügyelőségen, ennek központja Szepesolasziban, télen pedig Kassán volt.¹⁵

■ Zemplén megye mérföldlapjának 3. szelvénye (rektó-verzó), amelyet Franz Adolt és Homolka József állított össze (MNL OL, S 78 Térképtár, Kataszteri gyűjtemény, Térképek -2753.)

11 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között. *Catastrum*, 8. (2021) 1:19. MNL OL, K 269-II.-A-21.-b-1. 38., 46., 61., 88., 111.

12 Minden bizonnyal a csehországi Jilem, de több ilyen nevű település is van az országban, ezért közelebbi azonosítása csak további kutatással állapítható meg.

13 MNL OL, K 269-II.-A-21.-b-1. 145., 192., 256. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 683. 1865/29338., 683. 1865/59330. Adleről l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 454. 34105/1859. MNL OL, K 269-I.-10.-1869-294.-21065. (41. cs.) ANY, HR 81.

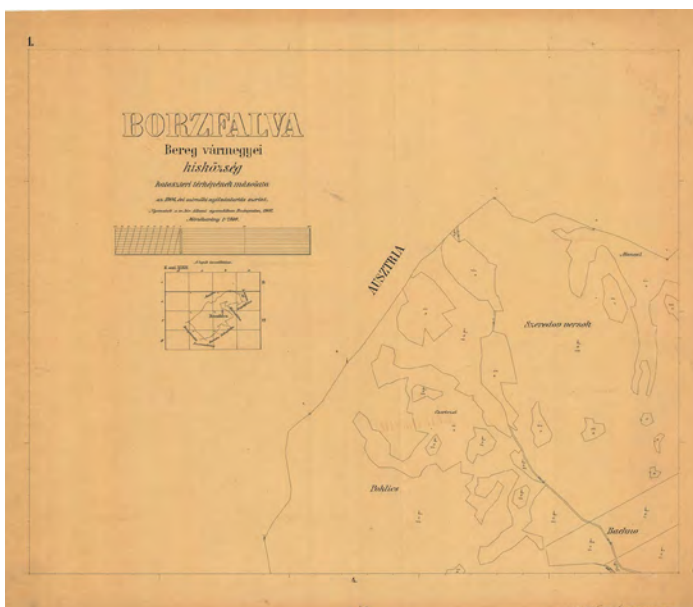
14 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 537. 31513/1866., 537. 34761/1866. ANY, HR 81. ADÁMEK, 1909. 10.

15 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 539. 45570/1866. MNL OL, S 92-23.-1. 488-500. K 269-II.-A-21.-b-1. 133., 159., 179., 200., 249. K 269-II.-A-21.-b-2. 57., 75. MNL OL, K 269-II.-A-21.-b-2. Állománykönyv, 1868–1874. 15., 31., 47., 69., 79., 94., 109., 133. *A Magyar Királyi Pénzügyministerium és alárendelt hivatalainak tisztii névtára 1869. évre*. 1. évf. Buda, 1869.

Ebben az időszakban nősült meg, 1867. október 29-én Bártfán feleségül vette Krinner Máriát (Bártfa, 1840. 07. 11. – Budapest, 1892. 11. 02.), Krinner Manó bártfai gyógyszerész lányát. Kassán született György Károly István (1868. 08. 23.) nevű fia, ekkor a család a Fő utca 317. szám alatt lakott. A következő évben Bártfán született János (1869. 12. 12. – születéskor meghalt) fia, ekkor a család Bártfán a 159. számú házban élt.¹⁶ György térképrajzolóként és nyomdász-ként apja nyomdokaiba lépett.¹⁷

Az Államnyomdánál (1870–1898)

Homolka József már 1868-ban jelentkezett rajzolóként a budai magyar

■ Borzfalva kataszteri térképe, 1907. Homolka György az 1900-as és 1910-es években a kataszteri oleáták, a nyomdai eredeti példányok rajzolásában vett részt (MNL OL, S 76-91.)

■ Homolka József: Brno belvárosának látképe, 1867 (Moravská zemská knihovna v Brně, Skř.1-0091.416)¹⁸

telekzeti könyomdába, de ekkor még nem nyert felvételt.¹⁹

1870-ben alkalmazták, március 31-től dolgozott az Államnyomdában 4. osztályú rajzolóként, 1871-ben 3. osztályú, 1875-ben 2. osztályú és 1881-ben 1. osztályú térképrajzolóvá léptették elő. 1886-ban felügyelő műszaki tisztté, majd 1894-ben főtisztté nevezték ki. Nyugdíjazása alkalmából 1898-ban „buzgó és sikeres szolgálatai elismerésül” koronás arany érdemkereszttel tüntették ki.²⁰

A kataszteri könyomda jelentette meg például 1870-ben

16 FS, ANY, HR 81. Krinner Manó 1835-ben a bártfai levéltárban az oklevelek rendezésében is rész vett. I. BIKKI ISTVÁN: *A magyar levéltártörténet kronológiája*. Bp., 2000. 153. IVÁNYI BÉLA: *Bártfa szabad királyi város levéltára, 1319–1526*. Bp., 1910. VII.

17 Napi hírek. *Budapesti Hírlap*, 13. (1893) 327:7. *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* (= BCL), 1899:982., 1901–1902:1079., 1905–1906:1213., 1906–1907:1203., 1907–1908:1262.

18 Homolka 33 fényképét őrzi 1867-ből a brünni könyvtár (Moravská zemská knihovna v Brně = MZKB; <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/search?authors=Homolka,%20Josef>).

19 MNL OL, K 269-I-10.-1868-1944. ANY, KK 2.

20 ANY, HR 81., KK 1. MNL OL, K 269-I-10-1869-851. *Magyarország Tiszti Czim- és Névtára*, 1873:131., 1875:108., 1879:120., 1884:171., 1886:205., 1887:205., 1888:250., 1889:251., 1890:219., 1891:225., 1892:225., 1893:225., 1894:231., 1895:231., 1896:243., 1897:290., 1898:312. Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny*, 25. (1898) 21:1031. MNL OL, K 27 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Miniszterelnökségi levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1898. 06. 08.

Kassáról készített térképét.²¹ Az Államnyomda adta ki 1896-ban *A magyar szent korona országainak földmívelési térképe* című, 1:900 000 méretarányú munkáját, amelyet a legújabb kataszteri felmérések és hivatalos adatok alapján szerkesztett. A *Budapesti Közlöny* így számolt be a megjelenésről: „A magyar királyi pénzügyminiszterium kiadásában két lapból álló térkép jelent meg, »A magyar szent korona országainak földmívelési térképe« címmel. A m. kir. pénzügyminiszter készítetté az országos kataszteri felmérés némely eredményeinek az ezredéves alkotások sorában való bemutatása céljából, s a térkép a legújabb felmérések és hivatalos adatok nyomán könnyen áttekinthetőleg: különböző színekben tünteti fel ez egész országban létező mívelési ágakat, emellett pedig átnézeti táblán sorolja el a különböző mívelési ágak által elfoglalt területeket, megyék szerint kataszteri holdakban, illetve hektárokból, egészben is, valamint egymáshoz viszonyítva és %-ban és kifejezve. Ez adatok pontos felvilágosítást nyújtanak arról, hogy az ország minden egyes vármegyéjében mennyi a mívelhető föld, mennyi az erdő és végre a terméketlen terület, amit a színnyomású térkép mindjárt szemléltetőleg is mutat be.” Homolka Márki Sándornak írt, 1896. szeptember 1-jén kelt levelében is beszámolt a térkép kiadásáról, amely 14 hónapnyi munkát vett igénybe, a metszés pedig két évig tartott.²²

Hátsek Ignáchoz hasonlóan magánvállalkozásban is rajzolt térképeket, pl. Budapest- és Magyarország-térképeket, többek között

az Eggenberger-féle könyvkereskedés adta ki a munkáit. Hoffmann Alfréd (1835–1905), a könyvkereskedés tulajdonosa a millenárius kiállítás csoportbiztosaként egy kitüntetést is kieszközölt a térképésznek, a közreműködők érdemét, a következő indoklással: Homolka „már huszonöt esztendő óta mint térképrajzoló működik, eddig semmiféle kitüntetésben nem részesült. A Pallas lexikon összes Magyarországra vonatkozó térképe, az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadásában megjelent nagy és kisebb térkép, Budapest és környékének legújabb térképe,²³ egészen eredeti constructióban és kiállításban lévő Magyarország közigazgatási térképe²⁴ az ő műve.”²⁵

Homolka Márki Sándor történetírónak is több történelmi térképet szerkesztett.²⁶ 1879-ben ajánlotta fel Márkinak szolgálatait: „késznek nyilatkozom mint térképész minden kívánatának eleget tenni, mivel Hácsek kívül[!] és kívülem senki sem foglalkozik nagyobb mérvben térképészeti munkákkal, ami nagyon könnyen felfogható, mert nagyon sok nehézségeken kell egy térképésznek átmenni, hogy végtére ő munkáival együtt alig ha szóba kerüljenek.” Levelében először bemutatkozott: „Hol szereztem térképészeti képességeimet? 10 éven át mint mérnök működtem az országfelmérésnél, és ott volt alkalmam Magyarország majdnem minden részével megismerkedni, 1870. évben pedig áttettem a kir. államnyomda térképészeti osztályához, mely idő óta ott mint térképész alkalmazásban állok.” Majd hozzátette: „Céljaim egyike az, tanulóknak alkalmat nyújtani,

21 HOMOLKA JÓZSEF: *Szabad királyi Kassa városának térképe*. [1:5700] Buda, 1870. PÁLYI, 2014. 14–15.

22 Nem hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 30. (1896) 209:2. Márkihoz írt levél: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (= MTA KIK), Kézirattár Ms 5162/203. A 84 darabból álló levelezés (Ms 5162/153–236.) Homolka Márkihoz címzett leveleit tartalmazza. Első néhány levelét Homolka magyar nyelven írta, később áttért a német nyelvre, azzal mentegetőzött, hogy felnőttként sajátította el a magyar nyelvet, így nehézkesen fejezi ki magát. MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/156. Ezúton köszönöm dr. Babus Antal osztályvezető úr előzékeny közreműködését az iratok digitális másolatának megszerzésében. PAPP-VÁRY ÁRPÁD: *Magyarország története térképeken*. Bp., 2002. 244.

23 HOMOLKA JÓZSEF: *Budapest székes-főváros és környékének térképe*. 1:20 000. Bp., 1896. Később több kiadásban is megjelent. Az első kiadásról l. Személyi hírek. *Kataszteri Közlöny*, 5. (1896) 11:288–289.

24 HOMOLKA JÓZSEF: *A Magyar Szt. Korona országainak közigazgatási és közlekedési térképe*. 1:1 300 000. Bp., 1893. Később több kiadásban is megjelent, például 1895-ben. HOMOLKA JÓZSEF: *Magyarország és Horvát-Szlavonország*. 1:900 000. Bp., 1893. Később további kiadásokban is megjelent.

25 SIMON MELINDA: *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*. Bp., 2016. 155–157., 416. *A magyar könyvkiadók milleniumi könyvjegyzéke*, 1896. Bp., 1896. 52. Hátsekről l. TÖRÖK ENIKŐ: Hátsek Ignác a kataszternél. *Catastrum*, 8. (2021) 3:8–9.

26 *A Pallas nagy lexikona* 12. kötetében, 1896-ban jelentek meg például a következő, Márki által tervezett és Homolka által rajzolt térképek: *Magyarország a honfoglalás végén, a krónikák szerint* és *Nagy Lajos birodalma 1382-ben*.

- Homolka József: Budapest székes-főváros és környékének térképe, 1896 (MNL OL, S 73-205.)

hogy jó térképeket jutányos áron megszerezhesék, hanem erre való physikai időm hiányzik, mert lelkiismeretesen kidolgozott munkákat tömegesen elkészíteni lehetetlen. Könyveket

kezébe venni, ezekből a szükséges[!] kikeresni és legújabb adatokat gyűjteni és a készítendő térképekben kitüntetni ez sok időbe kerül.” Levéléhez saját munkáit, valamint Hátsek Ignác

és Péchy Imre (1832–1898), az államnyomda igazgatója néhány térképét is csatolta, és kérte, „ha [...] becses ítélete szerint munkáim jósága és pontossága el nem érik Hácsek-féle készítményeinek jóságát és pontosságát, akkor kérem szíveskedjék munkáimat a kritika kíméletlen ostorával suhogtatni”. Hangsúlyozta, hogy a térképmásolás nem erény: „méltóztassék [...] Hácsek-féle »Budapest környékét«²⁷ Péchy Imre által kiadott térképre fektetni, s megvizsgálni, mily hű másolata a Hácsek-féle térkép a Péchy-féle térképnek,²⁸ még az utóbbiban lévő hibák is híven rajzoltattak le (pl. vasutak) és sietésben a mérték is kimaradt belőle.

Vagy szíveskedjék a Hácsek-féle »Osztrák-Magyar Mon.«²⁹ fokozatát megszemlélni.

Hácsek Magyarország orográfiai térképe³⁰ idén fog megjelenni, jelenleg véset alatt áll.³¹

Homolka a nyugdíjas éveit sem töltötte tétlenséggel, Márkinak 1901. szeptember 4-én Bártfáról küldött levelében – amelyet a cikk végén adunk közre – azt írta, hogy ő nem igazi nyugdíjas, aki az emberi társadalom „haszontalan” tagja. Wodianer könyvkereskedése számára dolgozott a Karl Diercke és Eduard Gaebler által szerkesztett világtalasz (*SchulAtlas*) magyar kiadásán, amelyet Brózik Károly szerkesztett. Homolka kapta a technikai feladatokat, a nyomtatást felügyelte, minden lapot átnézett, hogy a legnagyobb gondosság mellett se maradjon hiba bennük.³²

Ezenkívül Márkit arra kérte, hogy írjon recenziót a *Földrajzi Közlemények*be az Államnyomda kiadásában napvilágot látott Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét ábrázoló térképről,³³ mivel ő mint a nyomda térképészeti osztályának egykori vezetője erre nem akart vállalkozni.

Erődrészlet. Budapest 1902. III. Waldpartie.
Hűdősölggy.
A nyelvényjára fogadja legszerezen eszűlt
Kisvártainak. Párisban ragyok a Wod.
fele állasz. Károly. Károly. Károly. Károly.
Homolka József

■ Homolka József Budapestről Márki Sándornak Kolozsvárra küldött képeslapja, 1902. 03. 16. (MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/220.)

Márki teljesítette barátja kérését, és recenziójához – annak bőséges tartalmi ismertetésével – felhasználta a Homolka által írottakat. Homolka levele alapján ismertette a kataszteri felmérés kezdeteit, a tartomány- és kerületterképek, valamint a mér földlapok összeállítását, Csáky Kálmán előadását a mér földlapokról.³⁴

A Homolka család Budapestre költözését követően még három gyereke született a tér-

27 HÁTSEK IGNÁC: *Budapest és környéke*. Bp., 1878. A térkép megjelenéséről l. Zilahy Sámuel legújabb kiadványai. *Néptanítók Lapja*, 11. (1878) 16:350.

28 PÉCHY IMRE: *Budapest környéke*. Bp., 1872.

29 HÁTSEK IGNÁC: *Az Osztrák Magyar Monarchia térképe különös tekintettel az iskolai használatra*. 1:3 456 000. Bp., 1878. A térkép megjelenéséről l. Zilahy Sámuel legújabb kiadványai. *Néptanítók Lapja*, 11. (1878) 16:350.

30 HÁTSEK IGNÁC: *Magyarország magassági és vízrajzi viszonyainak térképe*. 1:1 666 000. Bp., 1879. *A Magyar lexikon* 22. füzetében jelent meg. Különnfélék. *A Hon*, 17. (1879) 48:2.

31 MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/155.

32 MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/216. *Nagy magyar atlasz*. Szerk. BRÓZIK KÁROLY. Bp., 1906.

33 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási és földmívelési térképe*. 1:144 000. Bp., Államnyomda. 1901.

34 MÁRKI SÁNDOR: Az új közigazgatási és földmívelési térképek. *Földrajzi Közlemények* (= FK), 29. (1901) 309–310., MÁRKI SÁNDOR: Die neue ungarischen Verwaltungs- und Ackerbau-Landkarten. FK, 30. köt. (1902) 76–80.

képésznek, kettő az első feleségétől: Mária Ilka Janka (Jakab Árpád Istvánné, Budapest, 1875. 06. 20./*24.) és Béla (Budapest, 1880. 07. 07./*26.). Az 1870-es évek elején a család a Bécsi kapu utca 594. szám (ma Batthyány utca 47/b.) alatt lakott, 1875-ben a Toldy utca 528-ban, 1878-tól Hattyú utca 582-ben (1882-től Hattyú utca 17., ma Hattyú utca 17/b.), majd az 1890-es évek elején átköltöztek a Toldy Ferenc utca 15. szám alá.³⁵

Első felesége, Krinner Mária 1892. évi halálát követően Homolka újra megnősült, 1894. július 31-én Bártfán elvette Markup Józst (*Bruck, Alsó-Ausztria, 1858 k.), Markup Nándor (*Rokycany, 1827. 02. 20.) kataszteri mérnök lányát. Közös gyermekük Ludmilla (Lida)

Margit (Mosánszky Vilmosné; Budapest, 1896. 02. 11./*15. – Budapest, 1977. 11. 16.). Az 1890-es évek közepétől a család a Toldy Ferenc utca 45. szám (később Batthyány utca 32., ma Batthyány utca 28.) alatt lakott.³⁶ Nyugdíjazását követően, még 1898 nyarán Homolka elhagyta Budapestet és családjával Bártfára költözött.

1907. december 2-án hunyt el Bártfán. Márki Sándor nekrológiájában azt írta, hogy „Lipszky és Schedius elhunytá óta 1907. december 2-án érte a magyar térképírást a legnagyobb veszteség”.³⁷

Homolka Márkihoz címzett levelét betűhíven, a mai központozás szerint, az egyértelmű rövidítéseket jelölés nélkül feloldva közöljük.³⁸

Bártfa, 4. September 1901.

Verehrter Freund!

„Les Jacobins hongrois”³⁹ und „Történeti fali térképeink”⁴⁰ sind für mich außerordentlich werthvoll deßhalb, weil ich durch ihre Einsendung sehe, daß ich trotz meiner Zurückgezogenheit in Bártfa, dennoch in Ihrer Erinnerung blieb. Wollen Sie dafür meinen aufrichtigsten Dank entgegennehmen mit der Bitte, mir auch ferner Ihre Freundschaft zu bewahren.

Ich bin noch immer kein richtiger Pensionist, der eigentlich ein unnützes Mitglied der menschlichen Gesellschaft ist, – ich bin auch jetzt in Berührung mit Budapest und arbeite weiter, wie früher.

Sie wissen ja, daß Wodianer den Atlas von

Diercke ungarisch herausgiebt, wobei Dr. Brózik der verantwortliche Dirigent ist. Mir fiel der technische Theil zu indem ich den Druck zu überwachen habe, die fehlenden Karten im Original zeichne, die Farbenplatten angebe und jedes Blatt durchsehe, ob sich trotz der größten Aufmerksamkeit nicht dennoch Fehler eingeschlichen haben. Schade, daß ich so weit vom Centrum entfernt bin; persönlich könnte man besser drinfahren und eher Ordnung schaffen. Aber auch so muß das Werk gelingen und zwar mit einheimischen Kräften durchgeführt! Ob mir einen solchen Kritiker beim Schluß des Werkes wohl finden werden, wie die „történeti fali térképek”? Ich habe den Vortrag schon in den „Földrajzi Közlemények” gelesen und zwar mit Genuß.

35 FS, *Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altöfen ...*, 1873:402., 1874:402., 1878:269. *BCL*, 1880–1881:109., 1882:444., 1883–1884:456., 1885–1886:504., 1888:318., 1890:416., 575., 1891–1892:554. *Budapest főváros dunajobbparti (volt budai és ó-budai) részének beltelkein létező helyrajzi s az új és régi házszámok mutatókönyve*. Bp., 1882. 176. MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/155., 172., 177.

36 FS, ANY, HR 81. Markup Nándor l. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 454. 1895/34105. *BCL*, 1894:580., 1898:684., 829., 1899:982. Krinner Mária hagyatéki ügyéről l. Budapest Főváros Levéltára, IV.1411.b A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok. Budapest Székesfőváros Árvaszékének (1873–1875, Budapest Székesfőváros Tanácsának mint gyámhatóságnak) iratai. Általános iratok 1904–8145. Homolka. MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/209.

37 Gyászjelentése megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteményében. MÁRKI SÁNDOR: Homolka József (1840–1907). *FK*, 35. (1907) 460–461.

38 MTA KIK, Kézirattár Ms 5162/216. A forrásközlésre vonatkozóan l. Soós István: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. *Fons*, 7. (2000) 1:81–89.

39 MÁRKI SÁNDOR: *Les Jacobins hongrois*. Macon, 1901.

40 MÁRKI SÁNDOR: Történeti fali térképeink. *FK*, 29. (1901) 183–197.

Nochmal besten Dank für den Separatabzug. Bei Empfang dieser Broschüre fiel mir ein, Sie, verehrter Freund mit folgender Bitte zu belästigen: Ich bitte freundschaftlichst die mitfolgende Karte von Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye in den Földrajzi Közlemények bekannt zu machen. Ich kann es doch nicht thun, als ehemaliger Anführer der Kartographischen Abtheilung der königlich ungarischen Staatsdruckerei, das wäre werthlos, – und das Unternehmen verdient es doch sich damit näher zu befassen.

Ich bitte zu bedenken 63 Comitate so durchgeführt, was das für eine Aufgabe ist! Das Finanzministerium verdient Anerkennung dafür, daß es dem Publikum die Daten der Landesvermessung in dieser Form zugänglich macht, daß es die aufgespeicherten Schätze in den Archiven nicht vermodern läßt, und die Staatsdruckerei dafür, daß sie sich der Lösung der Riesenaufgabe unterzog.

Wenn ich bedenke, wie schwer es war noch vor 30 Jahren ein halbwegs richtiges Magyarországn zu zeichnen, überkommt mich ein gelindes Gruseln Brr! Ich bin seit 1857 mitten drin gewesen und es ist kein fades Kapitel, das von der Katastral-Vermessung und von der ungarischen Kartografie. Ich werde es niederschreiben und Ihnen verehrter Freund, so Gott will einsenden, als Beitrag zur richtigen herauszugebenden ungarischen Culturgeschichte in der Zeit nach Világos bis 1898.

Als Bach im Jahre 1851 den Commandostab übernahm und „Kronland Ungarn“ zu germanisiren begann, waltete er frei nach eigenen Willen, ohne jeder Verantwortung für seine Thaten. Vor Allem mußte Nutzen aus dem „Kronlande“ Ungarn gezogen werden. Aber wo, und wie anpacken?

Wußte man doch über Ungarn gar nichts! Um im Großen sich ein Bild des Zustandes des niedergeworfenen Landes bilden zu können, wurde die provisorische Vermessung des

Magyarország angeordnet. Das sogenannte Provisorium (vom Volke Krokomerici = Schrittmesser genannt). Die Aufgabe dieser Vermessung war das Land ohne vorheriger Triangulierung gemeindeweise aufzunehmen und zwar wurden die Kulturen (Acker, Gärten, Wiesen, Weiden, Wälder) vermessen in ihrem Umfange ohne Rücksicht auf den Eingenthümer. Die weitere Aufgabe war den Flächeninhalt zu ermitteln und darnach die Steuer auswerfen. Das Land war in Districte eingetheilt: „Pressburg“, „Ödenburg“, „Pest“, „Kaschau“, „Temesvár“, „Szatmár“.⁴¹ Grossherzogthum „Siebenbürgen“ war für sich. Von jedem der Districte sind Uibersichtskarten im Maße 1" = 2000° (1: 144 000) gezeichnet worden mit Angabe der Gemeindegrenzen und sämtlicher Culturen sammt der vollständigen Communication.⁴² Diese Districtskarten sind im Finanz-Ministerium aufbewahrt und haben jetzt nur mehr historischen Werth, denn der sogenannte „stabile Kataster“, „állandó Kataszter“ übernahm im Jahre 1855⁴³ die genaue Aufnahme des Landes nach Parzellen und arbeitet bis heutigen Tagen an der Riesenarbeit. Ich war bei dieser Vermessung von 1857–1870 eingetheilt und kenne die Arbeiten gut. Davon ein andermal. Hier sei noch bemerkt, daß dieser állandó Kataszter die sogenannten „Culturenskellette“ (Culturvázlatok)⁴⁴ nach den genauen Aufnahmen im Maße 1" = 40° [1:2880] in 1" = 500° (1:36 000) verkleinert zeichnet und zwar im Zusammenhang comitatsweise. Diese werthvollen Daten werden dem Ministerium eingesendet und im Közpon-ti Kataszteri Térképtár in der Staatsdruckerei eingesperrt und dem ewigen Schlaf überlassen. Unter Ackerbauminister Széchenyi Pál (in den 80-ger Jahren) hatte Graf Csáky Kálmán einen Vortrag in Köztelek⁴⁵ gehalten, zu welchem ich ihm ein Magyarország gezeichnet habe. Als er mich im Amte aufsuchte, bemerkte er auch die Culturenskellette auf meinem Tisch und wurde

41 Helyesen: Nagyvárad.

42 A térképekről I. TÖRÖK ENIKŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dülönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40.

43 Helyesen: 1856

44 A térképekről I. TÖRÖK ENIKŐ: Mérföldlapok, avagy földművelési térképek. *Catastrum*, 1. (2014) 4:22–28.

45 Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület épülete, ma Budapest IX., Üllői út 25.

ganz außer sich vor Freude. Das Ministerium bewilligte ihm nach Belieben sich eine Serie auszusuchen und bei seinen Vortrage zu benützen, – ich wurde angewiesen den Grafen zu begleiten und nach dem Vortrag die Blätter an mich zu nehmen. Zum Schluß seiner Vorlesung machte er die Versammlung auf die werthvollen Daten aufmerksam, welche die Culturenskellette enthalten, und machte den Antrag dieselben so wie sie sind zu vervielfältigen und in Verkehr bringen. Tausend Abnehmer wäre genug um ein Blatt von 10 [Quadrat] Meilen um 1 fl. verkaufen zu können. Da stand Minister Graf Széchenyi Pál auf, welcher der Versammlung präsidirte und sagte: „Barátom! Milyen az én vidékem, tudom; milyen a tied? Nem vagyok kíváncsi.” Und hob die Sitzung auf. Graf Csáky war recht unangenehm berührt, ich packte die Culturenskellette zusammen, und sperrte sie wieder zur Ruhe ein, ohne jede Hoffnung, daß sie je das Licht der Welt erblicken. Im Jahre 1898 übergab ich mein Amt an Jankovich László⁴⁶ und zog mich nach Bártfa zurück. Zu meiner größten Uiberraschung bekomme ich heuer Esztergom megye⁴⁷ ganz nach Culturenskelletten gezeichnet, später Pest-etc. megye, beide in 1:144 000 (1" = 200°). Das ist mein That, welche in der ungarischen Kartografie verzeichnet worden muß. Sämmtliche Comitate im selben Maß und selber Ausstattung. Nichtnur die *geometrische* Genauigkeit ist hier eines der größten Vorzüge vor allen anderen Karten, sondern auch der Inhalt der Comitatenkarten. Die Daten sind authentisch, immer das neueste, jüngste Resultat der Landesvermessung; ebenso die anderen administrativen Daten. Wünschenswerth wäre die Unterstützung des Publikums, damit wennauch kein Nutzen, wenigstens die Selbstkosten gedeckt wären. Das Ministerium geht auf keinen Nutzen aus.

Die Staatsdruckerei verdient Anerkennung für den Vorschlag an das Ministerium, und dieses für dessen Annahme. Personen nenne

ich nicht, denn ich müßte bei einem kleinen Mann stehen bleiben und das darf nicht sein. Beim Erfolg müssen die Spitzen genannt werden, beim Fiasco trägt der Kleine die Schuld!

Ich werde es Ihnen in meinen Erinnerungen sagen, wie es kam, daß ich Dr. Havass Rezső auf seine Frage: „Warum ich nicht vorwärts komme?“ mit einem Achselzucken nur antworten konnte. Wie sah es aus in den 70-er Jahren mit der ungarischen Kartografie!? Wohin greifen? Wo sich anhalten? NB. ein kritikfestes Werk zustande zu bringen? Das zu erklären, behalte ich nievor für die Zeit, in der ich im Zusammenhange Ihnen darüber den Bericht erstatte. Sie sind mein Vertrauensmann, der es dem Vergessen nicht anheim fallen läßt.

Nun genug des Gekritzels. Meinen besten Dank sage ich für die freundliche Erinnerung und wiederhole meine Bitte, Pest megye den Földrajzi Közlemények ohne jeder Nebenrücksicht zu übergeben. Das Unternehmen verdient es.

Unser monotones Leben wurde einigermaßen unterbrochen durch längere Besuche unserer Verwandten während der Ferien, dann im Großen der Congress der Ärzte und Naturforscher.⁴⁸ Sie, lieber Freund suchte ich unter ihnen vergebens. Mit György Aladár verbrachte ich einige recht vergnügte Augenblicke. Nun ist wieder Ruhe und die Arbeit kann wieder beginnen.

Das beiliegende Büchlein bitte durchzublättern; ähnlicher Dokumente bürgt das hiesige Rathaus noch viele. Kommen Sie nie in diese Gegend? Wenn schon nicht zu uns, so doch ins Bad. Die Luft hier ist herrlich!

Zum Schluß danke ich nochmals und wiederhole meine Bitte.

Der Frau Gemahlin bitte meine Hochachtung zu vermelden, Ihnen drücke ich die Hand als Ihr

ganz ergebener
Josef Homolka

46 Jankovich László (Újarad, 1858. 05. 01. – 1918) ANY, HR 88. Jankovichról l. még: RAUM FRIGYES: A magyar Állami Földmérés és az első magyar postabélyeg. *Geodézia és Kartográfia*, 41. (1989) 5:365.

47 *Esztergom vármegye közigazgatási és földművelési térképe*. 1:144 000. Bp., 1900.

48 Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlés, XXXI. nagygyűlés, Bártfa, 1901. augusztus 21–24.